

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.774:323.1(497.11)
ПНР

НЕНАД БУРЕТИЋ
Култура полиса
Нови Сад

МАСМЕДИЈИ И НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ У СВЕТЛУ АКТУЕЛНИХ КРЕТАЊА У СРБИЈИ И ЊЕНОМ ОКРУЖЕЊУ

Сажетак: Друштва у транзицији имају увећану потребу да проблеме своје политичке стварности решавају кроз демократске процедуре и институције како би што брже премостила тешко наслеђе претходних система. Да би се тај демократски искорак озбиљио морају се створити темељне претпоставке за функционисање главних арена одређене заједнице. У случају Србије, поред осталог, мултикултурализам и сфера медија јесу оне претпоставке на којима српско друштво ставља на пробу своје истинске демократске претпоставке и капацитете као и шансе за што скорије оздрављење и мирнији политички и економски живот. Националне мањине и њихови медији јесу незаобилазан фактор стабилизације и просперитета како српског тако и сваког другог друштва. Потешкоће које прате оба ова важна сегмента траже одговоран прилаз већине актера на актуелној политичкој сцени у решавању не малих проблема којима се изазови мултикултурализма и несређена медијска сфери одликују. Напори чији смо сведоци дају одређене ефекте али неумитно траже и много више енергичности, стручности и свакако међусобног разумевања.

Кључне речи: мултикултурализам, либерализам, националне мањине, медији, јавност, идентитет, етнички конфликти, српско друштво, информисање, слобода

Преображај српског друштва има неравномерну путању у погледу освајања демократског простора у већини арена његове структуре. Окретиште пред којим стоје многе нужне промене исказује велика колебања и суму пратећих недаћа. Дах свежег ветра осећа се само у глобалној либерализацији друштва које је зацело блокирано немогућношћу да без остатка „кастрира” и квалитетно наткрили постојећи баласт прошлости.

Отуда и прилично велика доза изневерених очекивања у погледу првотних транзиционих потеза који нису увећали навешћени оптимизам нити битније променили положај појединца у нашем друштву. Доследно томе, није на очекивани начин промењен ни положај националних мањина у односу на масмедије нити су масмедији радикално квалитетније дефинисали однос према националним мањинама. Противно уоченим напорима, ни освајање простора слободе у медијима нити пак сужавање етноцентричног насиља нису смањили поље напетости између различитости и истости.

Вредности које је исповедао дотрајали социјализам нису одмењене „новоствореним” вредностима.

Наиме, социјални положај националних мањина није нити може бити другачији од положаја било којег припадника српског друштва. Српско друштво стрмоглављено у транзициону арену воспоставило је хобсовску борбу „свију против свих”. Наплавом комерцијалних и медиокритетних програмских садржаја агенда медијске понуде је умногоме супституисала истинске потребе тржиштем. Произведен је хаотичан медијски амбијент који је наизглед дефаворизовао нетржишно понашање а уистину промовисао аномиčnost и наглувост за неку врсту „другости”.

После три године од непримењивости Закона о радиодифузији и промене истог кренуло се са мртве тачке. Додела националних фреквенција као и трансформисање РТС-а у јавни сервис уз већ „функционалну” ТВ претплату чини се да у глобалној националној равни обећава нешто сређенију ситуацију. Међутим, приватизација локалних медијских кућа наизглед случајно коинцидира са изборном антиципацијом и одлаже се за неких годину дана. На тај начин се националне мањине покушавају уподобити

предстојећим политичким комбинаторикама и стављају у додатно фрустрирајући положај.

У светлу реченог, пасиван а каткад и претеће индолентан однос државе и друштва према проблемима националних мањина као и према неодступним решењима у медијској сфери с разлогом се најизразитије осећа у Војводини и другим мултиетничким „енклавама” српског државног и политичког простора. Када то велимо, пре свега мислимо на увећана размимоилажења у етничком простору Србије и Војводине као и на већ поменуто стање медијског „провизоријума” у поменутиим координатама.

Одсуство озбиљнијег прилаза овим готово темељним тачкама сваког мултиетничког друштва уочавају се на сваком кораку. Након разарајућег међуетничког сукоба на просторима бивше Југославије једино је Србија остала у стању болно отворених и нерешених државно-територијалних и социјално-културних проблема са инфлацијом блокирајућих фактора у безмало сваком сегменту друштвеног ткива. Транзиција у медијима националних мањина као што је познато донела је свеколику економску несигурност истим медијима а следствено и новинарима који раде у њима. Након Милошевићевог периода етничке хомогенизације наступио је период који је наизглед „исповедао” нешто веће „мултикултурно информисање”. Међутим, тај период је веома кратко трајао и веома брзо је наступило више пута виђено а сада поновљено „мултикултурно неразумевање”.

У доба Милошевића мањински медији су били напросто гурнути у један контумак који је зацело био производ свеукупне политичке централизације и униформисане пропаганде. Стога се период „цивилног буђења” у медијима националних мањина очекивао као шанса за раст разумевања за проблеме под Милошевићево владавином унисоног информисања и контролисаних слобода. Очекивало се да реформе у медијској сфери неће суровим крипто-тржишним правилима и ригидним закономерностима буквално помести ранију економску лагодност мањинских медија и оних који протагонирају њихово битисање. Међутим, финансијска подршка мањинским медијама каква је била у време социјализма дефинитивно је напустила историјску и политичку сцену у Србији.

Иако су мањински медији у Војводини добили извесну финансијску подршку она је била привременог карактера и само краткорочно одалечила извесност краја субвенцијама које су вишедеценијски биле у крилу мањинских медија. Приватизација је са собом донела нужност сталне процене економичности и рационализације пословања мањинских медија као и супституисање финансирања по ранијем обрасцу идеолошке и државне благонаклоности.

Очито је да мањинско информисање и медијска слика мултиетничког друштва у Србији и Војводини има све манифестне болести које перзистирају у поменутом друштву и држави. Показало се да засаде тзв. Милошевићевог режима није лако неутралисати нити пак уобличити нов „ментални однос” према приватизационим процесима који би, ако ништа друго, у пољу психолошких турбуленција и ломова ојачао и животно потребне механизме инхибиције.

Белодано се показало да је политика националне непромишљености и страдања коштала Србију а посебно постојећи корпус националних мањина судбинског заостајања на свим пољима друштвеног и политичког развоја. Отуда и не чуди што је доминантно важна медијска сфера остала дуговремено интактна и хотимично препуштена самој себи. Питања Косова, односа према Хашком суду као и судбина државне заједнице СЦГ одалечила вапијуће очекивано уравнотежење политичког, економског а ништа мање и мултиетничког живота на овим просторима.

Из тих разлога поступно је долазило до поновног депацификовања мултиетничких области, превасходно Војводине, Сандака а нарочито рубних општина које се граниче са Косовом, у којима се политичко-безбедоносна ситуација препознавала као константно неуралгична и на ивици отворених конфликта и сукоба. Питања регионализма, широке аутономије или персоналне аутономије, идентитета националних мањина као и питање репрезентативности мањина у српском Парламенту су она питања која неодступно троше и онако климаво постоље на којима опстоји угрожена српска државна и друштвена заједница.

Стога и речи професора Хофбауера (Хофбауер, 2004: 264) који указује да „Са закопавањем југословенске федерације, које

су извели алијанса ДОС и бивши председник Војислав Коштуница, уз свесрдну енергичну помоћ Европске уније у фебруару 2003. г. питање статуса Косова постало је осетљивије него икад. Међутим, и сама Србија територијално није учвршћена. Тежње Војводине за аутономијом расту сразмерно економским тешкоћама у матици.” С обзиром да су данас економске тешкоће српског друштва крајње забрињавајуће и да кашњење у одређеним макро-потезима изазива готово сталне потресе па и ломове, не чуди безмало опипљиви страх да се разобручење српске територије може дешавати симултано на више потеза и у више застрашујућих етапа.

Уопште узев, мултиетнички амбијент који је у Србији својевремено хиперболисан као тежишни моменат хармоничне заједнице сада се све чешће осећа и мисли као центрипетална сила која може, у условима све веће нетолерантности и интенивизирања конфликта, да буде „окидач” новог атомизовања српске територије и нових етничких сукоба. То се нарочито да ишчитати у нарастајућем поларизовању „на одређено време пензионисаног” српског национализма и привремено ”дремљивог” мањинског партикуларизма.

Очито је да се усложњавањем односа међу поменутиим поларитетима не даје прилика васпостављању базичног консезуса у српском друштву што последици чињеницом да шири социјални контекст буде „насељен” све већим размимоилажењем, неразумевањем па и отвореном нетрпељивошћу. Тако се и на просторима Србије као и у другим источноевропским и централноевропским федерацијама мањинска питања и проблеми везани за њих понављају као фактори перманентне кризе легитимитета друштва у питању. Социо-културни модел заједничког живота у држави као што је Србија морао би да се у своје проблематизовању насталог амбијента резолутно одвоји од ранијег стереотиповања која су имала „идеолошки штит” у погледу датих колективних права и оставарених културних веза а суштински била само плод системске инерције и мита о „сложном мозаику” народа и народности на једном простору који се некада звао Југославија, сада заједница СЦГ а сутра готово извесно Србија.

Сходно томе, морају се уважити све новонастале релације и околности у друштвеној пракси Србије где се мањински поли-

тички и етнички капацитети покушавају, кроз један навешћен а недовољно формиран и политички неиздиференциран либерални образац, привести једном функционалном моделу. Све то упућује на ваљаност коментара који је дао Керини (1987: 100) говорећи да „У околностима непријатељства мањине су стални извор затегнутости и предмет борбе. У клими сарадње и размене оне могу да преузму улогу посредника, „моста”, олакшавајући комуникацију и разумевање”. Српско друштво данас је на истинској вододелници да кроз транзициони „тунел” омогући мањинама да се искажу као истински беочуг у премошћавању видно нараслих антиномија унутар српског друштва.

На самом почетку нашег рада констатовали смо да је и медијска сфера аналогно мултиетничком простору била контаминирана тоталитарним наслеђем да би се временом додатно „затровала” суровим транзиционим претемељењем старе друштвене матрице уз неизбежан а свакако, социјално- економски и културно-политички, драматичан процес приватизације. Наиме, променом основне друштвене конституције и етаблирањем нове социјално-економске структуре наступио је период у коме је демаркациона линија између режимских и опозиционих гласила бледела и губила јасан идеолошки набој који карактерисао деценије иза нас.

Значајно је истаћи да је РТС, тај српски медијски „Гуливер”, поступно а опет силом неумитних реформи, напустио вишегодишњу ролу главног и јединог информативног „загађивача” и неумитно кренуо ка трансформацији у информативни јавни сервис по узору на сличне медијске куће у Европи и свету. Целину тих реформских кретања прати и веома динамичан процес дерегулације у медијској сфери где се у једном широком обухвату појавио веома осебујан регистар локалних и регионалних листова и ТВ станица.

Будући да су нови медијски пропоненти своје програмске садржаје дефинисали и уподобили сходно новој политичко - економској констелацији и евидентно променљивим интересно - партијским структурама моћи равнотежан однос према проблемима етничких мањина и њиховим потребама био је знатно скромнији. Такву све присутнију праксу на веома непосредан начин „мамузао” је одиста нескривени мотив за што већим профитом (читај

егзистенцијални рефлекс) који је у једном моменту снажне пролиферације медија најдиректније последично екстремно проблематичном медијском сценом коју су многи с правом ишчитавали као хаотичну и раздешену.

У том новоуспостављеном галиматијасу програма и продукција из које је законито происходила наплава медијске шароликости неретко праћена дубиозним програмима, места за веома слојевите проблеме и растуће недаће у мултиетничком простору није било. Поред предмодерне матрице социјалистичког социокултурног модела медија националних мањина последично су се изнедрила два маркантна фактора, разлога која су „спотичала” озбиљење политички зрелог концепта етнокултурног суживота у Србији.

Први и најозбиљнији разлог јесте што демонополизацијом једне идеологије долази до неслуђено велике партијске бифуркације те следствено и до политичке борбе „на живот и смрт” нових политичких актера. Највећи део из насталог партијског ешалона почео је политичким новогovorом и изборним тирадама да националне мањине и однос према њима гледа са аспекта убирања политичких поена или, када је реч о изборима, као потенцијалне коалиционе партнере или скутоноше у оквиру својих политичких пројеката. Уз то, ни ситуација са националним саветима није допринела рецепцији вишег степена разумевања новонасталих услова као и рedefинисаних законских обавеза јер је њихов рад озбиљно подлокан а гдегод и угрожен веома честим страначким и персоналном сукобима. У светлу таквог односа преостало је одвише мало места за истинско и квалитетно разумевање проблема које су националне мањине истицале као важне а свакако и за проблеме везане за однос и рад медија националних мањина.

Други разлог је унеколико апосртофиран али зарад прецизности није сувишно поновити исти јер он најдиректније генерира актуелно неразумеваше и подстиче кумулативно незадовољство на релацији медији-националне мањине. Сами медији националних мањина су се нашли у једној врсти финансијске неизвесности и претеће оскудице тако да су у ситуацији професионалног „тевешања” и бекства од садашњости напросто почели да се привикавају на борбу за опстојање и стабилност излажења листова прида-

јући при томе мање пажње уређивачким концепцијама и проблемској агенди која из дана у дан бива све опскурнија. Узгред буди речено, чињеница да су локалне самоуправе процесом деетатизације у медијској сфери добиле потпуну ингеренцију над месним и општинским гласилима њихова страначка шароликост и програмска искључивост није баш увек најприхватљивији оквир који уважава и афирмише вишејезичност и мултикултурност одређене средине.

Уопште узев, концепт мултикултурализма као део модернизацијских изазова који предстоје у даљем транзиционом „ходу по мукама” српском друштву отвара сложено поље проблема и пратећих дилема у сфери политичког и културног живота. Ти проблеми неизбежно се рефлектуују и на сферу медијских реформи која је уједно и најсензитивнија јер се исказије и као посредник између мултикултурне збиље и наравно као и модератор исте.

Будући да је Србија у позицији да мора да рedefинише свој колективни идентитет и да, као што смо већ истакли, евентуално убрза модернизацијске токове и освоји поље базичног консензуса ствари се на безмало истоветан начин постављају и за партикуларне колективитете - етничке групе или националне мањине. Разноразне стратегије идентитета које су део одвојених покушаја разнозначних етничких група и колективитета у оквиру српског простора имају ништа мање него проблематичну завршницу. Проблематичну било да се сударају са својом инокосном стратегијом о српски већински колективни етос или пак на својој трагачкој путањи око најповољнијег *modus vivendi*-ја у оквиру свог животног простора спотичу се, као и више пута до сада, о „одбрамбени” српски национализам.

Већина набројаних чинилаца и релација у оквиру односа националних мањина и медија у Србији упућују на прилично одсудну констатацију да чит мањак грађанске демократске културе која у процесу либерализације друштва још увек не отвара значајније ресурсе демократским процесима производи појачане етничке напетости које се на веома неповољан начин манифестују у делу јавно-политичког живота. Отуда се у сфери медија најболније да приметити свеукупна нарушеност међусобног разумевања између сродних етничитета, сличних националних заједница, дугогодишњих сународника и напоследку вишевековних комшија.

Остајући при суду да се српско друштво веома споро искрада из свог полупериферног положаја и да капацитети унутрашње кохезије и толерантног суживота имају превише изазова за једно полудемократско друштво, јасно је зашто је однос мултикултурне збиље и њене рефлексije у и кроз медије упадљиво напет и зацело иритирајући. Само гарантовање јавних слобода и јавне речи које је након детронизовања Милошевићевог режима добило и своје практично оваплоћење у пролиферацији широке скале медија није на задовољавајући начин (као и уосталом већина обећаних реформи) обеснажило улогу медијске манипулације са националним осећањима, фаворизовање „својих” на уштрб „наших”, већ виђену хомогенизацију по етничким енклавама као и све врсте симплификовања грађанског елемента у корист националног идентитета.

Поред ових опсервација значајно је истаћи да се и мултикултурализам као концепт све више оспорава и дезавуише будући да мултиетничка друштва историјски гледано имају немерљиво више реметилачких атрибута и процеса него друштва која исповедају универзалистички концепт грађанства и немају национално хетерогену структуру. Следствено томе, не треба историјски подсећати какво је било друштво које је немилице глорификовало међунационалну хармонију засновану на идеолошком монополу једне партије и које је имало све особености национално „заробљеног” друштва.

Мултикултурализам је без остатка био ништа друго до „смоквин лист” за истинско и пуновредно поштовање народа и националних мањина које су опет политички немо и културно инфериорно уденуле своје непатворене идентитете у, како се касније испоставило, магловиту и недемократску заједницу. Додуше, то ниуколико не оспорава потенцијално велику вредност етничке разноликости и културног прожимања разнородних националних група и заједница као ни агрегацију демократских стандарда и образаца које са собом носи такво друштво. Нарочито ако се квалитетно трансцидирају лоше засаде претходних недемократских система обједињене у познатој крилатици да „све што може користити мањини сматра се претњом већини” чиме се отвара могућност да се са теоријске парадигме „мултикултурног грађанства”

делотворно пређе на остваривање друштва које ће имати снажну црту мултикултуралности а неће носити латентну линију раздвајања и отежавајућих суодноса.

На самом крају нашег осврта налазимо да је упутно рећи да покушаји ове врсте да се сагледа и критички промисли „органиска веза” између мултиетничке заједнице каква је српска (још увек) и медијског комплекса (пуног разноразних комплекса) готово увек провокативни, деликатни али и нужно недоречени. Јасно нам је зашто је та веза провокативна па и напета, зашто је деликатна па и конфликтна док сматрамо да би квалификацију недоречености требало нешто ближе експлицирати.

Заправо, како овим просторима и даље доминира сећање на блиске међуетничке сукобе и како они имају своју недовршену амплитуду понајвише у Србији имплицира да ти односи немају своју „капсулирану” форму, да нису уобличени и завршени-речју да су недоречени. На исти начин се да ишчитати и актуелно стање у корпусу медијских слобода и закона.

И ту се штошта покренуло особито у домену нормативног као и самим претмељењем старе медијске структуре где је уистину процесом приватизацијом учињен најмаркантнији корак ка потпуно новим односима и, сведоци смо, схватањима и захтевима. Међутим, с обзиром на предстојеће потешкоће и релативно дуг период који је пред нама у погледу сређивања стања у сфери медија као би се оно битно поспешило а јавност и информисање постали стубишта отвореног и просперитетног друштва склони смо да именујемо актуелну ситуацију једнозначно –недореченом.

Стога мислимо да пледирање на етаблирању принципа и вредности који ће творити интеграцијске капацитете српског простора и отварати шансе освајању грађанских слобода и формирање независне сфере јавности као гаранта отвореног друштва, нуди могућност да се мултикултурна збиља и медијски комплекс мисле не као недоречени ентитети друштва већ управо као демократска упоришта тог истог друштва.

Литература:

- Антонић С. (2005): *Нација у струјама прошлости*, Београд, Чигоја штампа.
- Зборник (2002): *Посткомунизам и демократске промене*, Београд, Југословенско удружење за политичке науке и ФПН.
- Зборник (1996): *Положај мањина у СФРЈ*, Београд, САНУ.
- Радојковић М. и Ђорђевић Т. (2001): *Основи комуникологије*, Београд, ФПН и Чигоја штампа.
- Харисон Р. (2004): *Демократија*, Београд, Клио.
- Часопис (1999): *Нова српска политичка мисао*, Београд, НП Време.

Summary: Developing countries have a great need to solve their political problems using democratic procedures and institutions, so that they can overcome difficult political legacy of previous political systems. In order to make this democratic step serious, fundamental assumptions have to be made so that main institutions of a particular community can function. In addition to this, in the case of Serbia, multiculturalism and the media are the assumptions which are used by Serbian society to test its truly democratic assumptions and capacities as well as chances for peaceful political and economic life. Ethnic minorities and their media are an unavoidable factor of stabilization and prosperity not only for the Serbian society but for any other as well. Difficulties that follow both of the two important segments seek a responsible approach for the majority of protagonists on the current political scene who have to solve big problems which represent characteristics of multiculturalism and the media. We are the witnesses that efforts which give us particular effects seek much more energy, expertise and certainly, much more mutual understanding.

Key words: multiculturalism, liberalism, ethnic minorities, the media, the public, the identity, ethnic conflicts, Serbian society, the mass media, liberty.